

*Bayramov Süleyman Tahir oğlu, doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,*

Ünvan: H.Zərdabi küç. 88^a, AZ 1122, Bakı, Azərbaycan,

E-mail: suleymanbayram0@gmail.com

© Bayramov S.T., 2020

UOT 357.758.2

BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏDƏ TEXNOPARKLARIN YARANMASI VƏ İNKİŞAFINI ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - texnoparkın dünya təcrübəsinə əsaslanaraq elm və texnologiyanın nailiyyətlərinin istehsalını və ticarət inkişafını universitet, sənaye, araşdırma mərkəzləri, sahibkarlar və bazarlar arasındakı əməkdaşlığı artırmaq, bilik və texnologiya transferini asanlaşdırmaq məqsədilə yüksək əlavə dəyərli tədqiqat və inkişafa söykənən qabaqcıl texnologiyalı məhsul və xidmətlərin istehsalına uyğun infrastruktur və xidmətlərin elmi-istehsal kompleksinin əlaqələndirilməsidir. Mövcud olanlardan fərqli olaraq, texnoparkın fərqli cəhətləri - innovasiya, ərazi inteqrasiyası və təşkilati qarşılıqlı təsir və marketinq aspekti araşdırılır. Sənaye texnoparkının sənayesi inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatlarında daha geniş istifadə edildiyini qeyd edilir. Bu texnoparkın müəyyən edici xüsusiyyətləri texnoparkların, klasterlərin və texnoloji sahələrin, texnopolislərin əsas xüsusiyyətləri müqayisə olunaraq vurğulanır. Dünya təcrübəsində sənayedə texnoloji parkların formalaşması xüsusiyyətləri müəyyən edilir.

Tədqiqatın metodologiyası - sistemli və kompleks yanaşma, müqayisəli təhlil, müasir dövrdə beynəlxalq təcrübənin ümumiləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi ilə bağlı metodlardan istifadə edilməsidir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - alınmış nəticələr və irəli sürülmüş təklif və mülahizələr Azərbaycan Respublikasında mövcud olan və yeni yaranacaq texnoparkların fəaliyyətində tətbiq edilə bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Texnoparkın yaradılmasının dünya təcrübəsinə əsaslanaraq bütövlükdə cəmiyyətin müsbət meyllər sosial-iqtisadi inkişafı üçün proqram və layihələrin işlənməsində ifadə oluna bilər. Müəyyən edilir ki, texnoparkların yaradılmasının sosial səmərəliliyinin məzmununu xarakterizə edən göstəricilər, texnoparkın gözlənilən fəaliyyət sahələrinə görə hesablanmalıdır və buraya texnopark layihələrinin gəlirliliyini xarakterizə edən göstəricilərə daxil etməlidir. İş yerlərinin yaradılması, büdcə gəlirlərinin çoxalması, yeni malların, işlərin, xidmətlərin istehsalı (texnopark layihələri üçün malların, məhsulların, işlərin, xidmətlərin satışından toplanan gəlirlər (ümumi gəlir); texnopark layihələri üçün birləşdirilmiş əlavə dəyər; gəlirin bir manatı üçün əlavə dəyər), kadr hazırlığı, infrastrukturun inkişafı.

Acar sözlər: texnopark, beynəlxalq təcrübə, innovasiya, iqtisadi mənfəət, iqtisadi əlavə dəyər, səmərəlilik.

GİRİS

Araşdırmalar göstərir ki, texnoparkların yaradılması əsasən müəssisələrin maliyyə və iqtisadi vəziyyətinin müəyyən qədər yaxşılaşmasına, ümumilikdə kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Bununla əlaqədar ölkəmizdə istehsal və xidmətin şaxələndirilməsi və əlaqələrin daha da inkişafı üçün məqsədüeyğun tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” və 10 istiqamət üzrə yol xəritələri təsdiq edilib(17). Növbəti illərdə ölkədə həyata keçiriləcək iqtisadi və institusional islahatların, habelə biznes mühitinin təkmilləşdirilməsi üzrə addımların əsas istiqamətləri bu sənədlərdə əks olunub. 2017-ci ildə həmin yol xəritələrinin icrasına başlanmışdır. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi həmin yol xəritələrinin icrasının monitorinqini həyata keçirməkdədir (18). Göstərilənlərlə yanaşı, Azərbaycanda iqtisadi inkişafın innovasiya modelinin başlıca istiqamətləri “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında və “Kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə öz əksini tapmışdır. (17).

Son illər respublikada iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və yeni texnologiyaların tətbiqi istiqamətində xeyli işlər görülmüşdür. 2014-cü il Azərbaycanda “Sənaye ili” elan edilmişdir və 230-dan çox sənaye müəssisəsi yaradılmışdır. 123 min yeni iş yeri açılmışdır ki, onlardan təxminən 100 mini daimi iş yeridir. Eyni zamanda həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində müasir infrastruktur təmin olunmuş, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri üzrə çoxsaylı layihələr icra edilmişdir. Bununla yanaşı, biznes və investisiya mühiti davamlı olaraq yaxşılaşdırılmış, sahibkarlığın inkişafında mühüm uğurlara nail olunmuşdur. Həmçinin regionların inkişafı strategiyası plana uyğun olaraq həyata keçirilməkdədir. Bütün bunlar isə dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişaf üçün möhkəm təməl formalaşdırmışdır. Sumqayıt Texnologiyalar Parkının və Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması, Bakıda Gəmiqayırma zavodunun fəaliyyətə başlaması, Gədəbəy və Daşkəsəndə qızıl-mis emalı zavodlarının qurulması, Sumqayıtda neft-kimya sənayesində modernizasiya işlərinə başlanılması və Karbamid Zavodunun inşası, Qaradağda Sement Zavodunun istehsal gücünün artırılması və yeni zavodun inşası, Qazaxda, Naxçıvanda yeni sement zavodlarının tikilib istifadəyə verilməsi qeyri-neft sənayesinin növbəti mərhələdə daha dərin şaxələndirilməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Ötən dövrdə ölkədə qeyri-neft sənayesinin əsas həlqələrini formalaşdıran maşınqayırma, avadanlıq istehsalı, cihazqayırma və tikinti materiallarının istehsalı sahələrində yeni rəqabətqabiliyyətli müəssisələr yaradılmış, o cümlədən Gəncədə traktor və kənd təsərrüfatı texnikası, Naxçıvanda avtomobil, Mingəçevirdə elektron avadanlıqlar, Sumqayıtda günəş panellər, Qaradağda metal konstruksiyalar, Hacıqabulda seramik plitələr istehsalı müəssisələri qurulmuşdur. Bununla yanaşı, son illərdə güclü müdafiə sənayesinin qurulması istiqamətində mühüm layihələr icra olunmuş, qısa müddətdə bu sahədə 50-yə yaxın yeni istehsal sahəsi yaradılmışdır. Müdafiə sənayesi müəssisələri tərəfindən hərbi təyinatlı məhsullarla yanaşı, mülki məmulatların da istehsalı təşkil olunmuşdur ki, onların həcmi son illərdə 2 dəfə artırılmışdır. (2, s. 5) .

2018-ci ildə Azərbaycan-Çin Aqrar-sənaye parkının yaradılması ilə bağlı İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində olan Azərbaycan Investisiya şirkəti ilə Çinin CAMCE şirkəti arasında Anlaşma Memorandumu imzalanıb. Azərbaycan-Çin Aqrar-sənaye parkının yaradılmasına 100 mln. dollar sərmayənin yatırılması nəzərdə tutulur. Bütün bunlar yeni texnologiyaların istehsalı tətbiqi, texnoparkların, sənaye qruplarının yaradılması, integrasiyanın yeni prinsiplər və elmi yanaşmalar əsasında formalaşdırılmasını zəruri edir. Bunlar dünya təcrübəsindəki nailiyyətlərdən yararlanmağı qarşıya qoyur.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Son illər elmin sənaye ilə inteqrasiya forması kimi «elmi parklar» ərazi elmi sənaye komplekslər qrupuna aid edilir. «Elmi parklar»ın inkişafında iki mərhələni xüsusilə qeyd etmək olar (11): ABŞ nümunəsində - Silikon Vadisi (Silicon Valley) texnoparkı ilk olaraq 1950-ci illərdə ABŞ-da yaranmışdır. 1952-ci ildə Stanford Universiteti tərəfindən ilk qurulan "Silikon Vadisi" dünyanın ilk texnoparkı ünvanını daşımaqdadır. Silikon Vadisinin memarı olan Stanford Universiteti 1891-ci ildə Stanford Ailəsi tərəfindən qurulmuşdur. 1939-cu ildə Stanford Universiteti professoru Frederick Terman tərəfindən təşviq edilən Stanford Universiteti məzunları David Packard and William Hewlett Palo Altoda bir qarajda kiçik bir elektron şirkəti qurdular. O şirkət HP olaraq adlandırıldı. (Hewlett Packard). Bu qaraj əslində Silikon Vadisinin yarandığı yer oldu. Həmin tarixindən Stanford Universiteti Silikon Vadisi ekosisteminin ən vacib və əsas komponenti və təbii hərəkətvericisi olmuşdur. Stanford Universiteti nəzdində reallaşdırılan araşdırma çalışmaları bir çox əsas şirkət, təşkilat və təşəbbüsün təməli və aparıcı gücü olmuşdur. Bu mənada təşəbbüskar universitet olaraq bilinməkdədir. Həm elmi araşdırmalar reallaşmaqda, həm də elmin tətbiqə çevrilməsini təmin edən sahibkarlar yetişdirməkdə və beləcə innovativ proqramları istehsal edən bir mexanizm yaratmaqdadır. Bu şəkildə bir çox böyük müəssisə və innovasiya bu universitet bünyəsindən çıxmışdır: Google, Yahoo, Cisco Systems, Sun Mikrosistemlər Stanford Universiteti tələbələri tərəfindən inkişaf etdirilən müəssisələr arasındadır. (2.41s) XX əsrin 60-cı illərində onların «vətəni» sayılan ABŞ-da əksər «elmi parklar» yaranan zaman Böyük Britaniyada, Fransada, Almaniyada bu parkların ilk rüşeyimləri meydana gəlməyə başlamışdır. Keçən əsrin əvvəllərində ABŞ-da və Qərbi Avropada olan texnoparkların ikinci mərhələsi təşəkkül tapmağa başlayan zaman bu texnoparkların heç bir vaxt olmadığı ölkələrdə (Yaponiyada, Cənubi Koreyada və s. ölkələrdə) də həmin parklar yaranmağa başladı. Mövcud olan «elmi parkları» şərti olaraq üç modelə ayırmaq olar:

1. Amerika modeli (ABŞ, Böyük Britaniya). Amerika modeli özü də üç növə bölünür: a) elmi parklar – sözün məhdud mənasında, b) tədqiqat parkları (elmi parklardan fərqi texniki nümunə ilə bağlıdır), c) «inkubatorlar» (ABŞ-da) və innovasiya mərkəzləri (Böyük Britaniyada və Qərbi Avropada); 2. Yaponiya modeli; 3. Qarışıq (Fransa, Almaniya) modeli.

Texnoparkın Amerika modelinin quruluşu müxtəlif ölçülü innovasiya icarədar müəssisələrdən və servis firmalarından təşkil olunmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, hazırda ABŞ-da texnoparkın sayı 700-ü ötmüşdür. ABŞ-da texnoparkın əksəriyyəti baza universitetləri əsasında təşkil olunur. Son illər texnoparkların əhatə dairəsi genişlənərək təkcə ABŞ-ı yox, həm də Böyük Britaniyanı, Almaniyanı, Fransanı, Yaponiyayı, Belçikanı, Niderlandı, Cənubi Koreyanı, Çini və digər ölkələri əhatə etməkdədir. Texnoparkların Avropa modelinin bir neçə xüsusiyyəti mövcuddur. Birinci xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, yeni yaradılan kiçik innovasiya formalarının yerləşməsi üçün binalar nəzərdə tutulur və nəticədə kiçik və orta innovasiya binaları 2-3 il ərzində formalaşmağa başlayır. Eyni zamanda texnopark tikintisi layihəsi həyata keçirilən zaman inkubator binası ilk olaraq tikilir. Sonradan inkubator xidmətlərinə tələbat artarsa, o zaman onun sahəsi genişləndirilir. İkinci xüsusiyyət innovasiya müəssisəsini təşkil edən firmalardan toplanmış sadə və mürəkkəb servisdən ibarət olan təkmilləşmiş xidmət sferasının olmasıdır. Nəhayət, üçüncü xüsusiyyətin tamamilə Fransaya məxsus olmasıdır. Belə ki, Fransada ölkənin zəif inkişaf etmiş rayonlarına elmin yayılmasını məqsəd qoyan «texnopol» konsepsiyası hazırlanmışdır. «Texnopol» bir tərəfdən bütün təhsil və elmi müəssisələr arasında, digər tərəfdən elmi parkın firmaları arasında elmi və texniki əmək-

daşığı nəzərdə tutur. Qeyd etmək lazımdır ki, texnoloji və biznesin inkubasiyalaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən texnoparkın Avropa modeli Amerika modelindən daha mükəmməl olması ilə fərqlənir. Hazırda inkubatorlar texnopark strukturlarının qəbul edilmiş formasıdır və onlara praktiki olaraq dünyanın bütün texnoparklarında rast gəlmək olar.

Texnoparkın Yaponiya modeli haqqında danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, ilk dəfə 1983-cü ildə Yaponiyada «Texnoparklar haqqında» qanun qəbul edilmişdir. Araşdırmalar göstərir ki, Yaponiyada texnoparkların yaradılması özünəməxsus cəhətlərə malikdir. Hər şeydən əvvəl Yaponiyada hökumət müxtəlif sahələrdə yerləşən texnopolislərin yaradılmasının tərəfdarı kimi çıxış etmiş və nəticədə ölkənin 4 iri ərazisi arasında 20-yə yaxın zona seçilmiş və burada müvafiq texnopolislər yaradılmışdır. Artıq Yaponiyada dövlət orqanları, korporasiyalar və tədqiqatçılar texnoparkların yaradılması yollarında ciddi nailiyyətlər qazanmışlar. Belə ki, öz ətrafına onlarla elmi-tədqiqat institutlarını və laboratoriyalarını yığmış Sukuba elmi şəhərciyin tikintisi buna əyani misal ola bilər. Sukuba tikildikdən sonra hökumətin əsas diqqət mərkəzi «texnopolis proqramı» oldu. Mütəxəssislərin fikrincə bu proqramın reallaşması nəticəsində Yaponiya XXI əsrin ən yeni texnologiyalarına yiyələnmiş bir dövlətə çevrilə bilər. Texnoparkların yaradılması və idarə edilməsi sahəsində Yaponiya təcrübəsinin təhlili belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, onların formalaşması konsepsiyası Amerika təcrübəsinə əsaslanır, lakin eyni zamanda xüsusi təhsil sisteminin vacibliyi, Xarici Ticarət və Sənaye Nazirliyinin mərkəzləşdirilmiş idarəsi, milli ənənələrin təsiri, vençur kapitaldan kifayət qədər istifadə edilməsi xüsusiyyətləri də mövcuddur. Yaponiya texnoparklarına dövlət dəstəyinin səmərəliliyini Sukuba elmi şəhərciyinin timsalında nümunə kimi göstərmək olar. Bu şəhər fundamental tədqiqatlar mərkəzindədir və dövlət vəsaiti hesabına yaradılmışdır. Digər tərəfdən tikintisində əsas rol yerli hökumət və şəxsi kapital oynayan texnopolislər uğurla fəaliyyət göstərirlər. Hazırda hökumətin təşəbbüsü ilə 30-a yaxın texnopark kompleksi yaradılmışdır. Elmi parkların digər növü hesab edilən qarışıq modelə nümunə olaraq (həm Yaponiya, həm də Amerika modelinə əsaslanan) Fransanın elmi parklarını, xüsusilə də onların ən irisi olan «Sofiya Anti polisi» göstərmək olar. Nəzərə almaq lazımdır ki, parklar innovasiya infrastrukturunun elementi kimi dünyanın müxtəlif ölkələrində müxtəlif formada adlandırılır. Adlardakı fərqlər funksional, təşkilati və milli xüsusiyyətlərlə bağlıdır. Xarici ölkə parklarının yaradılma təcrübəsinin təhlili və bu sahədə aparılan ümumiləşdirmələr əsas verir ki, ictimai-siyasi reallıqları və təbii-iqtisadi resursları nəzərə alan texnopark modelinin düzgün seçilməsi, eləcədə konkret regionun elmi texniki və innovasiya potensialının inkişaf səviyyəsinin nəzərə alınması, eləcə də sosial-iqtisadi məsələlərin daha uğurlu həllinə təsir göstərir.

Deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, hesab edirik ki, ABŞ-da, Böyük Britaniyada, Avropada (Fransada, Almaniyada, İspaniyada, Finlandiyada), Rusiyada, Belorusiyada, Ukraynada, Qazaxıstanda, Hindistanda, Çində, Yaponiyada, Türkiyədə, BƏƏ-də və s. ölkələrdə texnoparkların yaradılması və fəaliyyət göstərməsi təcrübələrinin kompleks təhlili xüsusi iqtisadi zonaların, o cümlədən texnoparkların yaradılması sahəsində Azərbaycan üçün də nümunə ola bilər.

Təcrübə göstərir ki, Avropa və ABŞ-ın bir sıra iri şəhərlərinin, əhalisi sıx olan meqapolislərin uzun müddətə sənayesizləşdirilməsinə baxmayaraq sənayenin dirçəliş tendensiyası keyfiyyətcə fərqli şəkildə nəzərə çarpır. Locating American Manufacturing Brunqlinq İnstitutunun tədqiqatlarından alınan nəticələrə əsasən ABŞ-da istehsalçı iş yerlərinin təxminən 80 faizi hələ də yüz ən iri meqapolisdə yerləşir. Ən yüksək texnologiya istehsalı üçün isə bu

göstərici 95 faizə çatır. Bu cür rahatlıq Barselonada, Boston, Filadelfiya, Hamburq və digər şəhərlərdə də fəal formalaşır. Dünyada Rusiya texnoparkların yaradılması təxminən beşinci yerdədir. Bununla birlikdə, 2000-ci ildə həyata keçirilmiş dövlət akkreditasiyası nəticəsində 60 texnoparkdan yalnız 30-u öz statuslarını təsdiqləmiş, onlardan yalnız 11-i beynəlxalq standartlara cavab verən texnopark kimi tanınmışdır. Bununla yanaşı akkreditasiya materiallarının təhlili göstərir ki, fəaliyyət göstərən texnoparkların səmərəliliyi hələ aşağı səviyyədədir. Yenilikçi proseslərin infrastruktur dəstəyində təklif olunan funksiyalar bölgüsü "Yüksək Maşın Mühəndisliyi Texnologiyaları" Texnoparkı üçün sınaqdan keçirilmişdir. Rusiyada texnoparkların yaradılması və fəaliyyətinin səmərəliliyinə mənfi təsir göstərən iki əsas məqam vurğulanır:

1) Federal və regional səviyyədə praktik olaraq texnoparkların fəaliyyətinin heç bir təsirli tənzimləmə mexanizmi formalaşdırılmayıb;

2) Onlara dəstək vermək üçün dövlətin təsirli tədbirlər sistemi işlənməmişdir. Federal səviyyədə texnoparkların fəaliyyətinin bir elmi park haqqında müvəqqəti tənzimləmə ilə əhatə olduğu göstərilir. Texnoparkların yaradılması prosesləri aşağıdakı təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin məhdudluğu ilə şərtlənir:

1) Sənaye mənsubiyyəti, göstərilən xidmətlərin növləri, onların icrası texnologiyaları və son məhsulun çıxışı üçün şərtlərin konkret olmaması ilə;

2) Texnoparkların təşkilati-hüquqi forması;

3) Fayda və üstünlüklər sisteminin ayrılması ilə texnoparkın iqtisadi vəziyyətinin dəstəklənməsi ilə.

Federal mərkəz tərəfindən bu mexanizmlər tənzimlənmədiyindən yuxarıdakı problemlərin ayrı-ayrı bölgələr səviyyəsində həll edilməmiş qalır. Beləliklə, dünya təcrübəsinin təhlili göstərir ki, texnoparkların fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün təşkilati-iqtisadi tədbirlər sistemi dövlət tərəfindən dəstəklənməsi kifayət qədər əhəmiyyətlidir.

Dünya təcrübəsinə əks etdirilən dəstəklər formalarına bunları daxil etmək olar: 1) parklar və binaların inşası üçün infrastrukturun inkişafı; 2) yenilikçi firmaların dəstəklənməsi, güzəştli vergi, güzəştli kreditlər və birbaşa subsidiyalar verməklə iştirakçılar texnoparkları inkişaf etdirirlər. Eyni zamanda, texnoparklara dəstək tədbirləri sistemi onların formalaşması və inkişaflarının hər mərhələsində dəyişə bilər. Araşdırmalara görə, texnoparkın səmərəli və uğurlu fəaliyyəti, idarəetmənin müxtəlif səviyyələrində tədbirlər və üstünlüklər sisteminin təmin edilməsi ilə formalaşması və fəaliyyətinə dəstək təsirli dövlət mexanizmi yaradılması şəraitində mümkündür. Təcrübə göstərir ki, hər bir texnoparkın həyat dövrünün bütün mərhələsində (yaradılması, formalaşması, böyüməsi) onlara dəstək verilməsi olduqca vacibdir. Texnoparklara iqtisadi dəstək mexanizmləri, maliyyə, kredit, vergi, inzibati və təşkilati formada ola bilər. Texnoparklar üçün dəstək tədbirləri fərqli olmalıdır. Bu dəstək texnoparkın ixtisaslaşmasını, onların hədəflərini, gözlənilən nəticələrini və inkişafının əsas göstəricilərini müəyyənləşdirən, dövlət və regional səviyyələrdə müvafiq bir proqram qəbul edildiyi təqdirdə maksimum dərəcədə həyata keçirildiyi sübut edilmişdir. Bu cür proqramların üstünlüyü onunla ifadə olunur ki, bir tərəfdən konkret nəticələrə bağlı olmalarıdır və digər tərəfdən regional siyasətin əsas istiqamətlərini həyata keçirməsini təmin etməlidir.

Araşdırmalar göstərir ki, tekno polis iqtisadi modeli Rusiyada yenilikçi potensialın inkişafı üçün ən yaygın model halına gəlmişdir. Hal hazırda yaradılan daha kiçik miqyaslı texnoparklar, səmərəlilik baxımından hələ tekno polis ilə müqayisə edilə bilməz. Beləliklə,

texnopolislər Rusiyada ən geniş yayılmış texnopark növlərindən biri kimi spesifik idarəetmə obyektidir. Qapalı inzibati ərazi vahidlərinin ərazisində yaradılan texnoparkların idarə edilməsinin əsas xüsusiyyətləri araşdırılır. Bu onunla əlaqədə ki, hazırda Rusiyada yeniliyin əsasını məhz bu texnoparklar təşkil edir.

Qeyd edək ki, ərazi baxımından təcrid olunmuş bir sistem kimi bir texnopolis inkişafının məqsədi problemi yalnız texnopark daxilində fəaliyyət göstərən müxtəlif mütəxəssislərin elmi, intellektual və yaradıcılıq təcrübələrindən istifadə edilməklə həllini tələb edir. Beləliklə, texnoparkların inkişafında vəzifə, insan düşüncəsinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, ən vacib problemlərin həlli üçün ideyanı inkişaf etdirməyə, habelə qəbul edilmiş metodlardan istifadə edərək qiymətləndirməyə və məlumatlı bir seçim etməyə imkan verən bir sıra xüsusi metodların səlahiyyətli və adekvat tətbiqi ilə ortaya çıxır. Araşdırma və təhlil nəticəsində aydın olur ki, innovativ idarəetmə subyektini kimi bir texnopolisin investisiya cəlbediciliyinin əsas parametrləri aşağıdakılarla şərtlənir:

- coğrafi mövqe;
- mənbələrin maliyyələşdirilməsinin tamlığı;
- inhisarla təmin olunan mənbələrin payı;
- texnoparkın infrastruktur təminat səviyyəsi;
- texnoparkın ticarət infrastrukturunun səviyyəsi;
- texnopark və novatorlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə keyfiyyəti;
- regional və federal qanunvericiliyin cəlbediciliyi;
- vergi tələblərinin rahatlığı;
- ictimai-siyasi mühitin keyfiyyəti;
- innovasiya prosesinin ekoloji vəziyyətə təsiri;
- yaxın ərazilərin insan resursları potensialı (kəmiyyət, intellektual və ixtisas).

Nəzərə almaq lazıdır ki, dəyişən amillərə təsir edərək, texnopolisin investisiya cəlbediciliyini dəyişdirmək mümkündür.

Y E K U N

Qloballaşan dünyada texnoparkların strukturlarının yaranması, iqtisadiyyatın inkişafının hazırkı mərhələsində elmin və biznesin qarşılıqlı fəaliyyətinin obyektiv qanunauyğunluğu hesab edilir. Biznes inkubatorların, texnoparkların, texnopolislərin və s. daxil olduğu bu strukturlar elmi işlərin, biznes planların sürətlə və birbaşa tətbiq edilməsi məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə yenicə məşğul olanlara, alimlərə, mühəndislərə və s. xidmət göstərmək vəzifəsini yerinə yetirir. Texnoparklar müasir iqtisadiyyatın elmi-texniki və sənaye sahibkarlığının dayanıqlı inkişafını təmin edən iqtisadi mühiti formalaşdırmağa imkan verən mühüm elementidir. İlk növbədə texnoparklar sərbəst iqtisadi zonanın elə xüsusi növüdür ki, onun ərazisində elmtutumlu məhsulun işlənilməsi güclü inkişaf edir, yeni kadrlar və texnologiya-tətbiqi zonaları formalaşır, digər tərəfdən, texnopark dünya iqtisadiyyatında baş verən əsas proseslərə cavab verir. Elm kiçik biznesin inkişafına stimül verir, bu da texnoparklar haqqında kiçik sahibkarlığa dəstək forması kimi çıxış etməklə, onun inkişafı ictimai istehsalın keyfiyyətə yeni pilləsinə çıxmağa imkan verir. Məhz texnoparklarda fundamental və tətbiqi tədqiqatların

aparılması üçün elm maliyyə və digər əlavə imkanları əldə etməklə dövlətdən müstəqillik almış olur. Bununla əlaqədar texnoparklar elmin ən cazibədar dəstək formasıdır. Beləliklə, texnoparkların yaranması və inkişafı ölkənin mürəkkəb iqtisadi vəziyyətindən asılıdır. Yaranmış böhran halından çıxış yollarından biri elmi və elmtutumlu istehsalı genişləndirməkdir. Bu prosesdə texnoparkların rolu xüsusilə böyükdür. Respublikamızın təcrübəsində texnoparkların sayı çox deyildir. Bu baxımdan texnoparkların inkişafı üçün dövlət və yerli hakimiyyət orqanlarının xüsusi diqqəti vacibdir. Texnopark heç də gəlir qazanmağın təcili yolu deyildir. Əhəmiyyətli maliyyə investisiyaları və digər maddi dəstək olmadan texnopark texnologiyasını inkişaf etdirmək qeyri-mümkündür. Beynəlxalq təcrübədən (İngiltərə, Fransa, Almaniya və s.) bunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, məhz iqtisadiyyatdakı böhran hər zaman texnoparkların təşkilinə təkan vermişdir. Onların təşkili – böhran vəziyyətindən çıxış və səmərəli yaranış mexanizmidir, onların fəaliyyətinin nəticəsi isə - iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş regionlar və yüz minlərlə iş yerləridir. Qeyd etmək lazımdır ki, texnoparkların qismində bazar münasibətləri şəraitində ali təhsilin, elmin, sənayenin, sahibkarlığın, maliyyə mənbələrinin, regional və yerli idarəetmə orqanlarının inteqrasiyasının yeni forma və strukturları əldə edilir. Bu da XXI əsrin sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkəsinə xas olan texnologiyalardan səmərəli istifadə etməyə imkan verir. Beləliklə, Yaxın və Uzaq Şərq ölkələrində texnoparkların inkişafını şərtləndirən amilləri nəzərə alaraq yüksək texnologiyalar parklarının fəaliyyətini müqayisəli təhlildən aşağıdakı nəticələr alınması qənaətinə gəlmək olar:

1. Müasir innovasiya strukturları bir qayda olaraq iqtisadi eniş dövründə, bir sıra problemlər – iş yerlərinin ixtisar olunması, “beyin axını”, rəqabətli ixrac məhsulunun olmaması şəraitində müxtəlif ölkələrdə təşkil edilir. Texnoparklarla yüksək texnologiya parklarının məqsədləri - məhdud fəzada yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin konsentrasiyası, elmi-texniki firmaların inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması, yeni texnologiyaların istehsalata tətbiqinin təmini, tədqiqatların nəticələrinin kommersiya realizasiyası, əsasən, üst-üstə düşür. Lakin yüksək texnologiya parklarından fərqli olaraq texnoparklar elmtutumlu müəssisələrin cəlb edilməsindən daha çox onların təşkilinə və inkişafına yönəldilmişdir.

2. Digər ölkələrdən fərqli olaraq Azərbaycanda texnoparklarla yüksək texnologiya parklarının səmərəliliyi o qədər yüksək deyil, onların səmərəliliyi tərkib hissələrindən – sahələrdən, xüsusi vergi sistemindən, innovasiya maliyyələşdirilməsinin xüsusi formalarından və yüksək səviyyəli mütəxəssislərdən asılıdır. Texnoparkların bütün tərkib hissələri aşağı səviyyədədir və mükəmməlləşdirmə tələb edirlər. Yüksək texnologiyalar parkları üçün ilk iki komponent yüksək səviyyədədir: dövlət kifayət qədər böyük ərazi ayırmış və iştirakçılara müəyyən vergi güzəştlərini nəzərə almışdır. Hesab edirik ki, yaxın zamanlarda səmərəliliyin yüksəldilməsi üçün maliyyələşdirilmə və kifayət sayda kadr resursları ilə təmin olunma problemləri öz həllini tapmalıdır.

3. Texnoparkların və yüksək texnologiya parklarının uğurlu fəaliyyəti üçün innovasiya infrastrukturunun bütün obyektlərinin yaşadıkları problemləri – xüsusilə ilkin mərhələdə onların fəaliyyətinin maliyyə təminatının səmərəli mexanizmlərinin olmaması, innovasiya infrastrukturunun qüvvədə olan subyektləri arasında qarşılıqlı təsir sisteminin olmaması, kadr resursları ilə kifayət qədər qeyri - təminat, elmi təşkilatların kifayət qədər fəal olmaması, sənaye müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin aşağı olması kimi məsələləri həll etmək lazımdır. Ən əsas problem – qanunvericiliyin qeyri-mükəmməl olmasıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası
2. Технопарков yaradılması üzrə beynəlxalq təcrübə. Bakı: “Çap ART” Nəşriyyatı, 2017, 68 s.
3. Инновационный парк «Синергия». Доступно на:
<http://www.yarinvestportal.ru/area/sinergia/>
4. Как попасть в промышленный парк? // Федеральный портал малого и среднего предпринимательства. Доступно на:
http://smb.gov.ru/content/guide/doingbusiness/bisplace_db/ind_park/
5. Обзор // ООО «РжевАгроСнаб». 2012. Доступно на: <http://www.rzhevagrosnab.com/review.aspx>
6. Парки для новой промышленности. «Эксперт» № 48 (830). Доступно на:
<http://m.expert.ru/expert/2012/48/parki-dlya-novoj-promyishlennosti/>
7. Etzkowitz H. Thetriple helix of university-industry-government implications for policy and evaluation. Working paper 2002-11. Stockholm, 2002.
8. Etzkowitz H., Networks of innovation: Science, technology, and development in the triple helix era. International Journal of Technology Management And Sustainable Development. 2002, 1(1), 7-20.
9. Fan, Q., K.Li, D.Z.Zeng, Y.Dong, R.Peng. “Innovationfor Development and the Role of Government: A Perspective from the East Asia and Pacific Region”, Washington: The World Bank, (Aktaran: Ünlükaplan İLKER, “Avrupa Birliğı Üyesi Ülkelerde İktisadi Kalkınma, Rekabetçilik, ve İnovasyon İlişkilerinin Kanonik Korelasyon Analizi ile Belirlenmesi, Maliye Dergisi, Sayı. 157, 2009.
10. Felsenstein D., University Related Science Parks-‘seedbeds’ or Enclaves of Innovation? Technovation, 1994, 14 (2) 93-110.
11. Fisher M., Innovation, Knowledge Creation and Systems of Innovation. The Annals of Regional Science, 2001, 35, 2, 199-216.
12. <http://www.gomap.az>
13. http://www.odeialo.ru/hlopkovoe_volokno_napolnitel_dlja_odeiala/
14. <http://ru.wikipedia.org>
15. <http://www.stat.gov.az>
16. <http://www.theglobaljournals.com>
17. <http://www.e-qanun.az/>
18. <http://iqtisadiislahat.org/>

*Байрамов Сулейман Тахир оглы, докторант,
Бакинский Университет Бизнеса,
Адрес: ул. Г.Зардаби 88^а, AZ 1122, Баку, Азербайджан,
E-mail: suleymanbayram0@gmail.com
© Байрамов С.Т., 2020*

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ТЕХНОПАРКОВ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКЕ

Р Е З Ю М Е

Целью исследования является развитие достижений науки и техники, основываясь на мировую практику технопарков, расширение сотрудничества между университетами, промышленностью, исследовательскими центрами, предпринимателями и рынками, содействие передаче знаний и технологий, координация научно-производственного комплекса для создания высокотехнологичной инфраструктуры исследований и разработок. В отличие от существующих исследований, исследуются различные аспекты технопарка - инновации, территориальная интеграция и организационное взаимодействие, а также аспекты маркетинга. Отмечается, что промышленные технопарки широко используются в экономиках развитых стран. Определяющие особенности этих технопарков выявляются путем сопоставления основных характеристик технопарков, кластеров и технологических сфер, технополисов. Определены особенности формирования промышленных технопарков в мировой практике.

Методология исследования - системный и комплексный подход, сравнительный анализ, использование методов, связанных с обобщением и оценкой международного опыта на современном этапе.

Практическая значимость исследования - полученные результаты, выдвинутые предложения и соображения могут быть применены в деятельности существующих и новых технопарков в Азербайджанской Республике.

Оригинальность и научная новизна исследования - основываясь на мировом опыте создания технопарков, положительные тенденции в обществе в целом могут выражаться в разработке программ и проектов социально-экономического развития. Определено, что показатели, характеризующие содержание социальной эффективности создания технопарков, должны рассчитываться исходя из предполагаемых направлений деятельности технопарка и сюда же должны быть включены показатели, характеризующие рентабельность проектов технопарков. Создание рабочих мест, увеличение доходов бюджета, производство новых товаров, работ, услуг (выручка от реализации товаров, продуктов, работ, услуг для проектов технопарка (валовой доход); совокупная стоимость проектов технопарка; добавленная стоимость на манат дохода), обучение персонала, развитие инфраструктуры.

Ключевые слова: технопарк, международный опыт, инновации, экономическая прибыль, экономическая добавленная стоимость, эффективность.

Suleyman Tahir Bayramov, Ph.D. student

Baku Business University

Address: H.Zərdabi Str. 88^a, AZ1122, Baku, Azerbaijan,

E-mail: suleymanbayram0@gmail.com

© S.T.Bayramov, 2020

FACTORS DETERMINING THE CREATION AND DEVELOPMENT OF TECHNOPARKS IN INTERNATIONAL PRACTICE

A B S T R A C T

The purpose of the research - is to develop the production and trade development of science and technology based on world experience, to increase cooperation between universities, industry, research centers, entrepreneurs and markets, to facilitate the transfer of knowledge and technology, to create high-value research and development infrastructure and coordination of the scientific and production complex of services. Unlike the existing ones, different aspects of the technoparks - innovation, territorial integration and organizational interaction and marketing aspects have been investigating in the article. It is noted that the industrial technopark is widely used in the economies of developed countries. The defining features of this technopark have been stressed by comparing the main features of technoparks, clusters and technological fields, technopolises. In world practice, the features of the formation of technology parks in industry are determined.

The methodology of the research - is a systematic and complex approach, comparative analysis, the use of methods related to the generalization and evaluation of international experience in modern times.

The practical importance of the research - the results obtained and the proposals and considerations can be applied in the activities of existing and new technoparks in the Republic of Azerbaijan.

The originality and scientific novelty of the research - Based on the world experience of creating a technopark, the positive trends in society as a whole can be expressed in the development of programs and projects for socio-economic development. It is determined that the indicators characterizing the content of the social efficiency of the creation of technoparks should be calculated according to the expected areas of activity of the technopark and should be included in the indicators characterizing the profitability of technopark projects. Creation of jobs, increase of budget revenues, production of new goods, jobs, services (revenues from sales of goods, products, jobs, services for technopark projects (gross income); combined value for technopark projects; value-added per 1 manat of income), personnel training, infrastructure development.

Keywords: Technopark, international experience, innovation, economic profit, economic added value, efficiency.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
07.10.2020*

*Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
15.10.2020*

Çapa qəbul olunmuşdur: 19.10.2020

*Дата поступления статьи в
редакцию: 07.10.2020*

*Отправлено на повторную
обработку: 15.10.2020*

Принято к печати: 19.10.2020

*The date of the admission of the article to
the editorial office: 07.10.2020*

Send for reprocessing: 15.10.2020

Accepted for publication: 19.10.2020